

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Expansie van psychische ruimte is volgens Ferro het allereerste doel van de psychoanalyse; we bereiken niets door in een container materiaal te duwen wanneer er geen ruimte beschikbaar is.

Zijn beschrijving van de pathologie van de droomfunctie is interessant. Ferro onderscheidt hallucinaties waarbij objecten gepercipieerd worden die niet bestaan, van <transformaties in hallucinosis> waarbij verbanden tussen niet bestaande objecten gepercipieerd worden. De tegenoverdrachtsdroom verdient evenveel aandacht als de vertelde dromen van de patiënt. Verwijst de tegenoverdrachtsdroom naar een onopgelost probleem van de analyticus, fungeert deze als een soort <reiniging> of betreft het een reactie op destructieve elementen die van de patiënt uitgaan? De lezer krijgt op deze vragen een genuanceerd antwoord.

Ferro levert met dit boek een waardevolle bijdrage aan de hedendaagse psychoanalyse. Hij plaatst zich op één lijn met andere hedendaagse analytische denkers als Ogden, Botella, Parsons en Grotstein. Ik wil hem ook niet idealiseren; soms wordt hij dogmatisch wanneer hij van leer trekt tegen opvattingen over interpretatie, alsof duiding en analytische abstinentie uit de tijd geraken. En veel van zijn kritiek is reeds lang geleden geuit. Bij interpretaties moeten we de timing inderdaad niet uit het oog verliezen, maar dat wisten we al lang. Zijn latere boeken brengen maar weinig nieuws. Ogden, die vanuit hetzelfde denkkader werkt, lijkt mij een rijkere auteur. In deze tijd van mentalisatie zorgt Ferro er echter wel voor dat het onbewuste overeind blijft in de klinische beschrijvingen. En dat is broodnodig!

Literatuur

- HEBBRECHT, M. (2002). Over personages en verhalen. Bespreking van A. Ferro (2002): <In the analyst's consulting room>. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 8, 258-260.
- HEBBRECHT, M. (2005). Spreken is goud, denken is zilver. Bespreking van A. Ferro

(2004): <Seeds of illness, seeds of recovery — The genesis of suffering and the role of psychoanalysis>. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 11, 216-218.

Psychoanalyse in ontwikkeling

Bespreking van

Mark Kinet & Luc Moyson (2005). *Grootse patiënten, kleine therapeuten — Narcisme en psychotherapie*, Psychoanalytisch Actueel nr. 1. Antwerpen /Apeldoorn: Garant. ISBN 978 90 441 1736 3, 100 pp., € 15,40,

Mark Kinet & Rudi Vermote (2005). *Mentalisatie*, Psychoanalytisch Actueel nr. 2. Antwerpen/Apeldoorn: Garant. ISBN 978 90 441 1740 0, 132 pp. € 18,90

IRENE METTROP

Vorig jaar verschenen kort na elkaar de eerste twee delen van de nieuwe reeks *Psychoanalytisch Actueel*, die zich tot doel stelt als forum te dienen om recente toepassingen van het psychoanalytische gedachtegoed met hun multiculturaliteit en hun technische diversiteit onder de aandacht te brengen.

De inleiding van *Grootse patiënten, kleine therapeuten — Narcisme en psychotherapie* wordt verzorgd door Kinet. Na een poëtische introductie geeft hij een helder overzicht van de theorievorming vanaf Freud tot in het heden. Op deze wijze zorgt Kinet voor een goede opfrisser voor de lezer, alvorens deze zich naar de volgende hoofdstukken begeeft.

Cambien werkt het begrip narcisme in zijn bijdrage *Vier personages* verder uit en maakt daarbij, tussendoor, enkele puntige opmerkingen die ik u niet wil onthouden: <Narcisme is de aartsvijand van de psycho-

analyse», en verder: «Ook bij de selectie van psychoanalytici is narcisme het ergste euvel waaraan een kandidaat kan lijden! Zo bijten de verenigingen in hun eigen staart, want door de narcistische kandidaat af te wijzen blijft men blind voor het eigen geprojecteerde en in de buitenwereld bestreden narcisme.» Zo'n opvatting kunnen we met ons allen in onze zak steken, dunkt me!

Hebbrecht wijdt zijn hoofdstuk *Zoals een liefdevol sprekende spiegel* aan de theorie van Kohut. Hij breekt liefdevol een lans voor de narcistische patiënt en merkt daarbij op dat hij de diagnose meestal niet direct stelt. Vaak betreft het mensen met een indrukwekkend professioneel curriculum en zij komen pas om hulp vragen als ze opgebrand, leeg en oververmoeid zijn. Met andere woorden, het zijn waardevolle deelnemers aan onze maatschappij die door hun eigen aanleg op een zijspoor dreigen te geraken.

Moyson bespreekt in *Vertel mij eens iets over uw jeugd* de narcistische woede in theorie en praktijk. We lezen er bijna dagelijks over in de krant: geweld op school tegen leerkrachten en medeleerlingen, gezinsdrama's, verkeersagressie en machtsmisbruik op de werkvloer.

Het daaropvolgende hoofdstuk van Simonnelli *Destructief narcisme en projectieve identificatie* werd vertaald door Kinet. De auteur bespreekt de werken van Rosenfeld. Het begrip «projectieve identificatie» wordt door Rosenfeld een manier van communiceren genoemd. Door de wijze waarop hij het concept van destructief narcisme hanteert gaat hij stappen verder dan Kernberg en Kohut.

Het hoofdstuk *Hyperindividualisme — Narcisme aan het begin van de 21ste eeuw*, besluit dit boeiende maar ook veel concentratie vragende cahier. Ceysens zet in zijn inleiding zijn thesis stevig neer. Enkele uitspraken: «Narcisme is het onvermogen het tekort te aanvaarden en narcisten zoeken een symbolische band om het object niet

te hoeven erkennen als zelfstandige ander. Een ander zou je kunnen frustreren, nu is er slechts controle in de vorm van idealiseren of non-communicatie. En als het gevoel van malaise te groot wordt, moet dit verzacht worden door [...] directe behoeftebevrediging. Waar is de uitdrukking «optimaal frustreren» verloren gegaan?» Het lezen van dit boekje vormde voor mij een optimale frustratie. Ik moest mijn best doen het te begrijpen en het lezen vol te houden. De verleiding om af en toe een kopje thee te gaan drinken was groot. Maar het resultaat is dat ik mij verrijkt voel, niet alleen door de leerzame stof, maar ook door de soms poëtische en literaire wijze waarop de stof mij toegediend werd.

Nog een kleine bedenking. Kort voor dit cahier las ik *Psychotherapy for borderline personality disorder*. Veel van de beschreven types in Kinets cahier passen ook in de beschrijvingen van Fonagy en Bateman. Dus, waar ligt nu het diagnostische onderscheid tussen de borderlinenarcist en de narcist met borderlinetrekken? Vooral rijst de vraag naar het zelfbeeld. Het zogenaamde «alien self» is bij de beschreven patiënten zichtbaar.

Aansluitend las ik deel 2 van de serie: *Mentalisatie*. In hun inleiding bespreken de redacteurs, Kinet en Vermote, hoe in Vlaanderen, lang voordat Fonagy het begrip «mentaliseren» definieerde, de Franse psychoanalytische definitie van «mentalisatie» gehanteerd werd, voornamelijk in de behandeling van borderlinepersoonlijkheidsstoornissen. Begrijpelijk dus, dat de Vlaamse psychotherapeuten de gedachtegang van Fonagy, die begon bij reflectief functioneren en zich voortzette in de theorie van het mentaliseren, integreerden in hun eigen freudiaans-lacaniaanse begrip-penkader.

Het eerste hoofdstuk in het boek is gewijd aan de plaats van het mentaliseren in de kinderonwikkeling. Cluckers en Meurs beginnen hun hoofdstuk, *Bruggen tussen denk-wijzen?*, met een vignette uit een kinder-

psychotherapie waarin het vermogen tot mentaliseren helder geïllustreerd wordt. Vervolgens staan ze stil bij het belang van de reflectieve functie als beschermende factor in de gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind. In het vervolg geven zij een schema volgens welk het jonge kind zich, onder normale omstandigheden, van de zogenaamde equivalentiemodus via de alsofmodus tot de integratie van beide modi ontwikkelt. Daarna schetsen zij een beeld van wat er allemaal mis kan gaan en aansluitend de implicaties die dit heeft voor de kinderspsychotherapie.

Het tweede hoofdstuk, *Psychoanalyse, (re)constructie, mentalisatie*, laat Target aan het woord. Zij behandelt het heikele punt van de herinnering aan misbruik, waarin de psychoanalytische psychotherapie zich vaak op het scherp van de snede bevindt. Enerzijds worden therapeuten beschuldigd van het implanteren van herinneringen bij beïnvloedbare patiënten, anderzijds is er het verwijt van het herhaalde trauma bij slachtoffers die niet erkend worden in hun ervaring. Target wijst erop dat Freud in zijn gevalstudies subtiel te werk ging en dat hij vele paradoxen noemde, in tegenstelling tot hedendaagse simplistische argumentaties, zowel voor als tegen. Vervolgens geeft zij haar opvattingen over herinneringen, in het bijzonder die uit de vroege ontwikkeling, waarbij zij gebruikmaakt van de opdeling van het geheugen in een procedureel en een autobiografisch systeem.

Van Haute schetst in *Lacan leest Klein: over symbolisatie en de ontwikkeling van het Ik* de hautaine houding van Lacan tegenover Klein, die hij nog enigszins schijnt te accepteren. De rest van de oude en eigen generatie analytici, Bion uitgezonderd, verdient slechts sarcastische opmerkingen. Klein zou volgens Lacan beter af zijn geweest als zij beschikt had over zijn concepten van het Reële, het Imaginaire en het Symbolische. Van Haute bestrijdt vervolgens Lacan met zijn eigen wapens en legt zo de verbinding met dit boek: taal staat voor mentaliseren.

In *Mentaliseren en psychopathologie* brengt Vermote het werk van Bion onder de aandacht. Voor de Bion-adept biedt het een prettige aansluiting bij de theorie van Fonagy, naast een heldere opsomming van de diverse theorieën over het denken, inclusief de meest recente neurowetenschappelijke bevindingen.

Het volgende hoofdstuk is van Paesen: *Denken op grote hoogte — Een verkenning van het mentalisatieproces van patiënten binnen een forensische polikliniek*. De baby is één met het leven, moeder houdt het paradijs in stand tot er gaten in vallen, maar moeders mentalisatie levert beveiliging en helpt het kind het vermogen tot mentalisatie op te bouwen.

Het verband tussen persoonlijkheidsstoornissen en de kwaliteit van het mentaliseren komt steeds meer naar voren in de recente literatuur. In de forensische psychiatrie wordt voor een aantal cliënten analytische psychotherapie geïndiceerd. Wat deze patiënten kenmerkt, is hun vlotte verhaal. Het verhaal fascineert, het is glad en gestroomlijnd, de therapeut mag als bewonderaar toelisteren. Echter, de therapeut wordt niets gevraagd, hij krijgt geen rol en dat doet de schrijver denken aan het kijken naar een trapezekunstenaar. Bijna zou je vergeten dat de zwaartekracht bestaat, maar de artiest moet zich ten slotte met acrobatische salto's redden om niet door de aarde te worden opgeslokt. Als de *containment* van de moeder tekortschiet, moet de *mind* als afsplitsing van de psyche van het kind het overnemen (Winnicott): het kind gaat gaten dichten door te denken. Is de pijn te groot dan vlucht het kind in een narcistisch pantser en wordt het denken onnipotent. Zo moeten we de patiënt in de forensische kliniek zien: niet op tijd getroost. De patiënt maakt zijn verhaal; zijn gevoel (= pijnlijke beleving) is volledig weg-gemaakt.

Hoe rijk het vermogen tot mentaliseren het leven maakt, laat Kinet ons weten in zijn afsluitende hoofdstuk *Poëzie en psycho-*

analyse — *Muze en mentalisatie*. Ik noem slechts een citaat: ‘Het is het register van het imaginaire en van de verbeelding, dat wordt opengetrokken door de moeder die haar kind toestaat zich geleidelijk van haar los te laten.’

De gehele uitgave (twee delen) van dit kennisverrijkende en tegelijk poëtisch literaire werkstuk van onze zuiderburen is een echte ‘aanrader’. Ik hoop dat mijn Noord-Nederlandse ‘broddellapje’ voldoende verleidt om kennis te nemen van twee bijzondere en zeer lezenswaardige boeken.

Koning Oedipus van zijn troon gestoten?

Bespreking van

Philippe Van Haute & Paul Verhaeghe (2006). *Voorbij Oedipus? Twee psychoanalytische verhandelingen over het Oedipuscomplex*. Amsterdam: Boom. ISBN 978 90 8506 153 3, 140 pp., € 21,50

JOS DE KROON

Bestaat het oedipuscomplex wel? Is het een universeel verschijnsel? Is het oedipuscomplex biologisch bepaald? Is er na Freud nog wel ruimte voor het oedipuscomplex? Kortom: leeft koning Oedipus nog wel of is hij alleen maar van zijn troon gestoten? Vragen die binnen de psychoanalytische wereld actueel zijn en daarbuiten ook wel leven. In de serie *Vragen aan Freud* bespreken twee Vlaamse psychoanalytici het oedipuscomplex zoals dat zich in zijn honderdjarig bestaan heeft ontwikkeld tot op de dag van vandaag. Volgens de achterflap van dit boek zou de status van het oedipuscomplex samenhangen met een al of niet blijvend belang van de psychoanalyse in onze cultuur. Er hangt dus veel van af. Parallel aan de discussie over het oedipus-

complex loopt het *nurture-nature* debat, dat op scherp wordt gezet door het onderzoek bij ‘wolfskinderen’, zoals l'enfant sauvage d'Aveyron en het meer recente geval van het meisje Genie uit Los Angeles, dat op veertienjarige leeftijd in aanraking kwam met hulpverlenende instanties, nadat zij twaalf jaar van haar leven had doorgebracht in een kelder, vastgebonden aan een stoel. Zij was door haar waarschijnlijk schizofrene vader opgesloten en kreeg van hem water en voedsel maar hij sprak geen woord met haar; af en toe liet hij alleen maar wat gegrom horen. Genie gedroeg zich bij haar vondst als een zeer in zichzelf gekeerd meisje dat geen woord sprak. De wetenschappers lieten alle mogelijke tests en onderzoeken op haar los. Deze onderzoeken stonden in het teken van het *nurture-nature* debat. Wat is bij de mens aangeleerd en wat is genetisch verankerd? Genie had haar moeder na de geboorte nauwelijks gezien; zij was ernstig depressief. Vader liet zich alleen zien als een grommende beer die voedsel bracht. Wat kan er van een dergelijk kind terecht komen? Hoe heeft Genie zich gespiegeld aan de ander? Heeft de Ander zich überhaupt in haar bestaan geïnstalleerd en hoe? Is er sprake geweest van een tweede Ander, waarmee doorgaans het oedipale register wordt geopend? Wij weten het niet. Deze voor de psychoanalyse relevante vragen werden niet gesteld om de eenvoudige reden dat de onderzoekers niet op het idee kwamen. Voor hun is meten weten. Kennelijk heeft er zich binnen de menswetenschappen een paradigma-verschuiving voorgedaan waarin de psychoanalyse als onwetenschappelijk terzijde is geschoven.

In deze context is er een boek op de Nederlandse markt verschenen waarin het debat om het oedipuscomplex centraal staat. Is dat geen anachronisme? Voor wie is dit boek eigenlijk geschreven? Alleen voor gelovigen die steeds kleiner in aantal worden? Of is er toch nog een poging gedaan om aansluiting te vinden bij het moderne